

A berlini nyilvánosság a 20-as években I.

Pezsgő vödörből, kaviár nagykanállal: a Sklarek-ügy¹

A berlini Bahnhof Zoo vasútállomás a Kurfürstendamm sugárút szomszédságában ma is kultikus helynek számít. A 2010-ben megújult, pompás homlokzatot kapott épület többet jelent, mint egy nagy forgalmú állomás, ahol utazások kezdődnek és érnek véget. A Bahnhof Zoo az *Emil és a detektívek* egyik legfontosabb helyszíne, de később, 1945 után is számtalan alkalommal tűnt fel regényekben,² színdarabokban, filmekben, slágerszövegekben. A két Berlin létezésének időszakában a nyugati városrész egyik legkedveltebb találkozási pontja volt. Az állatkert honlapján jelenleg is olvasható, hogy a látogató a világon itt találkozhat a legtöbb állatfajjal.³

1929. október 31-én az esti órákban Gustav Böß, berlini főpolgármester amerikai útjáról visszatérve ezen az állomáson szállt ki kényelmes kupéjából. Nem egészen arra számított, ami fogadta. Ugyan már hetekkel korábban táviratban hírt kapott arról, hogy csalás és okirat-hamisítás vádjával a rendőrség letartóztatta a Sklarek testvéreket, de azt, hogy ehhez az üggyhez neki bármi köze lenne, álmában sem hitte volna. A második távirat már némi aggodalommal töl-

¹ Az írásban tárgyalt eset a weimari köztársaság korrupciós botrányainak egyik legnagyobbja. Jóllehet, mindegyik esetnek megvan a maga története, mégis hasonlítanak egymásra. A köztársaság ellenfelei a kipattant ügyeket politikai fegyverként használták, és magára a korrupcióra a parlamentáris demokrácia lényegi vonásaként tekintettek. A korrupcióhoz tapadó kommunikáció minden esetben három szinten zajlott: a politikai intézményekben, a sajtóban és a bíróságon. Ez és a rákövetkező írások megkísérlik bemutatni a húszas évek nagy korrupciós ügyeit, különös tekintettel a sajtó szerepére.

² A legismertebb mű egy a valóságban megtörtént bűncselekmény sorozaton alapul, amely *Wir Kinder vom Bahnhof Zoo* címmel jelent meg 1978-ban, és kábítószerfüggővé vált gyerekek sorsát tárja az olvasó elé. A regény mélyreható társadalmi vitát indított el a politika, a civil szervezetek és az egyén felelősségi kérdéseivel kapcsolatban a németországi állapotokról. A regényt 1981-ben megfilmesítették.

³ http://www.s-bahn-berlin.de/events/stadtbahngeschichten/stadtbahngeschichten_3.htm (2014. 10. 28.)

tötte el, de botrányra még akkor sem gondolt. Ebben a hivatali kollégája arról tájékoztatta, hogy a sajtó a Sklarek-affér középpontjába a főpolgármester korábbi bundavásárlását állította. Megjelent a sajtóban egy ún. „ruhalista”, amely többek között azoknak a politikusoknak, vállalkozóknak, bankároknak a nevét tartalmazta, akik kapcsolatban álltak a Sklarek fivérekkel, és ebben a felsorolásban helyet kapott Böß is.⁴ 1929 januárjában Böß valóban vásárolt egy bundát a Sklarek cégtől, amelyet postán szállítottak ki neki. A csomag értékeként 4950 márka volt feltüntetve, de a szállítólevél szerint a címzettnek csak 375 márkát kellett fizetnie. Böß tisztában volt azzal, hogy jóval áron alul jutott hozzá a feleségének szánt ajándékhoz, ezért hamarjában ezer márkát jótékonykodásra költött, és ezzel lezártnak tekintette az ügyet.⁵

A baloldali liberálisokhoz kötődő Böß 1921 óta állt a város élén, és megválasztását elsősorban a szociáldemokraták támogatásának köszönhette. Nevéhez fűződött a város közigazgatási átszervezésének sikeres végigvitele. Eredetinek számító elgondolásaival megújította a városi közlekedést: bővítette a gyorsvasút és a földalatti hálózatát, valamint felgyorsította a berlini repülőtér építését. A közlekedést érintő intézkedései nagyban hozzájárultak a gazdasági vállalkozások prosperálásához. Bößnek komoly szerepe volt abban is, hogy a főváros 1927-re egy 160 sportpályából álló komplexumot üzemeltetett, így sok berlini számára a mozgás, az edzés a mindennapok szerves részévé vált. A főpolgármester azt is hamar felismerte, hogy a leszakadó rétegek megsegítésére a fellendülőben lévő gazdaság által nyújtott lehetőségek nem elegendőek, az életkörülmények tartós javítására a város nem rendelkezik elegendő forrással. Ezért a polgári társadalom szociális felelősségvállalására és szolidaritására apelálva igyekezett a gazdasági élet szereplőit a jótékonykodás különböző formáiba bevonni. Berlin nemcsak politikai centrum volt, hanem kulturálisan sokszínű metropolisz, a lehetőségek városa is. De a weimari köztársaság fővárosa a húszas években nemcsak a német, hanem az európai tudományos és kulturális élet meghatározó szereplőjévé is vált.

Gustav Böß népes delegációja élén azért utazott a tengerentúlra, hogy látogatást tegyen több nagyvárosban, majd részt vegyen azon a ceremónián, amely-

⁴ Korruptionsliste der Freunde Sklareks. *Rote Fahne*, 1929. okt. 8.; 20 Namen von Sklarek-Kunden. *Berliner Lokal-Anzeiger*, 1929. okt. 9.; 1700 von Sklarek geschmierte Staats- und Kommunalbeamte. *Völkischer Beobachter*, 1929. okt. 10.

⁵ Uwe Rada: Bankenskandal macht Geschichte. Interview mit Cordula Ludwig. *Die Tageszeitung*, 2004. okt. 25.

nek keretében New York város díszpolgárává avatták. Amerikai kollégája és a város vezetése is úgy ítélte meg, hogy Böß városvezetői tevékenysége példaértékű. Az amerikai nagyváros vezetői nemcsak a sikeres közlekedési szakpolitikust látták benne, hanem a weimari demokratikus berendezkedés elkötelezettjét is. James J. Walker, az amerikai metropolisz vezetője két évvel korábban, berlini látogatása után, hívta meg Bößt, aki azzal a nem titkolt szándékkal fogadta el az invitálást, hogy amerikai befektetőket hozzon Berlinbe és városát turisztikai célpontként ajánlja az amerikaiaknak.

A napilapok többsége maró gúnnyal írt a főpolgármester visszaérkezéséről, amelyet Joseph Goebbels is megörökített a naplójában.⁶ A feldühödött tömeg hangos füttykoncertje mellett Bößnek végig kellett hallgatnia azokat a kitaróan skandált válogatott szidalmakat, amelyek között, a csaló, bűnöző, zsidószolga, söpredék, csúrhetársaság az enyhébbek közé tartoztak.⁷ A rendőrségi biztosítás nem bizonyult elegendőnek a botrányos fogadtatás elkerülésére, pedig a berlini rendőrfőnök több tucat egység csatárláncba állításával igyekezett az állomás környékét lezárni. Az eset olyannyira kellemetlen volt, hogy a rendőrfőnök másnap írásban kért bocsánatot a főpolgármestertől, amiért nem tudták a hisztérikus jeleneteket megakadályozni.⁸ Bár az újságok már napok óta a címlapon hozták az ügy újabb és újabb fejleményeit, Böß megérkezése után is még hosszú ideig a Sklarek-ügy maradt a legnagyobb érdeklődést kiváltó helyi téma. Nem véletlenül, hiszen a weimari köztársaság legnagyobb korrupciós botrányává nőtte ki magát mind az okozott kárt, mind pedig az érintettek számát tekintve. Nem ez volt persze a fiatal köztársaság első korrupciós ügye, de Böß balszerencséjére a korrupcióhoz tapadó összes korábbi klisé az ügy taglalása folyamán megjelent és megerősítést nyert.

Az üzlettől a botrányig

A Sklarek-fivérek, Max, Leo és Willi már Berlinben születtek. Az Oroszországból bevándorolt édesapjukkal 1921-ben nyitottak textilkereskedést a fővárosban. Az üzlet jól ment, és hamarosan berlini villák tulajdonosaivá váltak, majd

⁶ Heidrun Holzbach-Linsenmaier: *Schöner Pelz, du gingst in Fransen*. *Die Zeit*, 1992. dec. 18.

⁷ Böß in Berlin. *Berliner Tageblatt*, 1929. november 1.

⁸ Annika Klein: *Korruption und Korruptionsskandale in der Weimarer Republik. Schriften zur politischen Kommunikation, Band 16*. Göttingen: V&R unipress, 2014, 359.

versenyistállót alapítottak, Mecklenburgban pedig vadászházat vásároltak. Zajos kirándulásokat szerveztek, fényűző esteket adtak, amelyeken a berlini politikai, gazdasági és kulturális elit színe-javát vendégül látták, üzletfeleiket és barátait pedig drága ajándékokkal halmozták el. Luxusban töltött mindennapjaikról színes történetek keringtek városszerte. Max a baloldali liberális DDP tagja volt, míg Leo és Willi a szociáldemokrata pártba (SPD) léptek be,⁹ de a berlini politikát meghatározó személyek szinte mindegyikével kapcsolatban álltak, kommunistákkal, népnemzetiekkel és egyéb politikai irányvonalak képviselőivel is. Természetesen nem minden politikai kapcsolatuk volt morálisan megkérdőjelezhető, ám a kibontakozó skandallum természeténél fogva mindez alkalmas volt arra, hogy a botrány közéleti zaját növelje.

Az induló vállalkozásnak igen jót tett, hogy Felix Kieburg, a fivérek egyik jó ismerőse lett a városi textilforgalmazó (KVG) és a textilkereskedelmi központ (BAG) vezetője, akárcsak az a jogszabályi változás, hogy 1922-től a berlini önkormányzat által fenntartott intézmények és cégek csak az említett központokon keresztül szerezhették be az egyenruhákat és más textíliákat.¹⁰ Mindezen túl az is szokássá vált, hogy a képviselőtestület tagjai is a Sklarek cégen keresztül vásároltak ruhaneműt olcsóbban és jobb minőségben,¹¹ de azt nem tudni teljes bizonyossággal, hogy az érintett személyek tisztában voltak-e kedvezményezett helyzetükkel. A Sklarek testvérek a várossal hamarosan olyan kizárólagossági szerződést kötöttek meghatározott időre, amely alapján egyedül a Sklarek cég szállíthatta a kerületi önkormányzatoknak az igényelt textíliát és ruhaneműt, sőt a megállapodás azt is lehetővé tette, hogy ne a tényleges igények alapján kössék meg az egyes szerződéseket, hanem a város előre meghatározott mennyiség átvételét és kifizetését vállalta. Csak egyetlen kerületi önkormányzattal megkötött keretszerződés havi 50 ezer birodalmi márka bevételt jelentett a Sklarek cégnek.¹² Az összeg nagyságát jól szemléltetik a korabeli kereseti viszonyok: 1927-ben egy egyetemi professzor évi keresete 13 ezer

⁹A Deutsche Demokratische Partei (DDP) és az SPD az ún. weimari koalíció tagjai voltak.

¹⁰Cordula Ludwig: *Korruption und Nationalsozialismus in Berlin 1924-1934*. Frankfurt am Main: Lang Verlag, 1998, 139.

¹¹Der Fall der Gebrüder Sklarek. *Vossische Zeitung*, 1929. szept. 28.

¹²Moritz Goldstein: *"Künden, was geschieht...": Berlin der Weimarer Republik - Feuilletons, Reportagen und Gerichtsberichte*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2012, 453.

márka körül volt,¹³ míg egy ipari munkás hetente 42 márka bért kapott.¹⁴ A KVG mindig előre fizetett, amit csak úgy tudott megoldani, hogy hitelt vett fel a Berliner Stadtbanktól. A növekvő kamatot azonban nem számolta el költségként a Sklarek cég felé, így a KVG egyre nagyobb veszteséget halmozott fel. 1925-re tarthatatlanná vált a helyzet, így a város elhatározta, hogy megszünteti a KVG-t. Néhány nappal a megszüntetést kimondó határozat előtt a Sklarek fivérek ajánlatot tettek a KVG megvételére, és a Berliner Stadtbank által folyósított hitelből meg is vásárolták. Az ügylet lebonyolítása után a Sklarek fivérek arra panaszkodtak, hogy a KVG valós pénzügyi helyzete sokkal rosszabb, mint az a könyvelésből korábban kiderülhetett volna, ezért a városi képviselőtestület a már létező szerződéseket kárptólás gyanánt még inkább a Sklarek cég igényeihez szabta. 1926-tól kezdve a BAG is egyre nagyobb hiányt halmozott fel, aminek az lett a következménye, hogy a város menesztette Kieburgot. A belső ellenőrzés a jelentős hiány mellett számtalan szabálytalanságra is rámutatott, de feljelentés nem született. Kieburg utóda, Schalldach jelezte a város vezetésének, hogy a belső kontroll korábban nem megfelelően működött, és ez tette lehetővé a Sklarek cég szerződéseit is érintő súlyos számviteli hibák eltusolását. Mindezeket túl a BAG belső vizsgálata azt is kiderítette, hogy a Sklarek-vállalkozás által szállított áru minősége több tekintetben sem felel meg a szerződésekben rögzítetteknek, ráadásul túlságosan drága. A kerületi önkormányzatok és a különféle városi intézmények emiatt már többször is panaszt nyújtottak be, azonban semmi nyomát nem találták, hogy a Sklarek cég a problémákat orvosolta volna. Miként a későbbi nyomozás kiderítette, változás még évekig nem történt, sőt 1929 áprilisában a lejáró szerződéseket 1935. július 10-ig meghosszabbították.¹⁵

1929 kora őszen a Berliner Stadtbankban egy rutinellenőrzés alkalmával feltűnt az ellenőrnek, hogy Spandau kerület önkormányzati hivatalai olyan menynységben rendeltek textíliát, hogy abból a tisztviselők uniformisát minden munkával töltött nap végén lecserélhették volna. Mindezt tetézte a gyanú, hogy a megrendelő szelvényeken olyan személy neve szerepelt aláíróként, aki erre

¹³ Christian Maus: *Der ordentliche Professor und sein Gehalt. Die Rechtsstellung der juristischen Ordinarien an den Universitäten Berlin und Bonn zwischen 1810 und 1945 unter besonderer Berücksichtigung der Einkommensverhältnisse*. Bonn: University Press at V&R unipress, 2013, 229.

¹⁴ Heidrun Holzbach-Linsenmaier: *Schöner Pelz, du gingst in Fransen*. *Die Zeit*, 1992. dec. 18.

¹⁵ Klein, i. m. 302.

nem volt jogosult.¹⁶ Fabian felhívta erre a bank vezetőinek figyelmét és kapcsolatba léptek a Sklarek fivérekkel. A cég beismerte, hogy szabályellenesen járt el, és időhiánnyal magyarázta a történeteket, továbbá ígéretet tett, hogy pótolja a valódi papírokat. A bank azt a meggyőződését közvetítette az ellenőrök felé, hogy a Sklarek vállalkozás megbízható régi partnere a banknak és csupán egyedi esetről van szó. Az ellenőrök gyanúja azonban egyre inkább erősödött, hogy nem a véletlen műve a hamisított szerződés. Néhány nap leforgása alatt ugyanis több tucat kétséges megrendelést találtak, amelyekről a Sklarek testvérek kénytelenek voltak elismerni, hogy valóban némileg „kellékihiányosak”. Mindezt tetézte az is, hogy kiderült, a bank a Sklarek cégnek az utóbbi években a belső szabályzatot figyelmen kívül hagyva hatalmas összegű kölcsönöket folyósított, amelyek visszafizetése a szerződésekben kikötött határidőket túllépve igen lassan vagy egyáltalán nem haladt. A gyors mérleg eredménye a hírzárlat ellenére hamar kitudódott: a várost ért feltételezett kár nagysága meghaladja a tíz millió márkát. Az újságok politikai rokonszenvük vagy ellenszenvük függvényében, hol durván, hol maró gúnnyal, hol pedig tényszerűen, esetleg a helyzetet mentegelve fogalmazták meg a szalagcímeiket.

Közben a rendőrség sem tétlenkedett, 1929. szeptember 26-án letartóztatták a Sklarek fivéreket és a cég könyvelőjét. Házkutatást tartottak a cég irodáiban és lefoglalták a könyvelés dokumentumait. A nyomozás előre haladtával egyre több személyt vettek őrizetbe. A terhelti vallomások és a tanúmeghallgatások alapján arra lehetett következtetni, hogy Max, Willi és Leo Sklarek több városvezetőt, tanácsost, önkormányzati képviselőt és bankárt korrumpáltak annak reményében, hogy óriási haszonnal járó szerződésekhez és hitelekhez jussanak. A jogilag megkérdőjelezhető módon létrejött kizárólagossági szerződések átfésülése mellett a vizsgálat arra is kiterjedt, vajon mennyire megalapozott a nyomozók gyanúja, hogy az egyes városi intézmények textília megrendelése a valós igényeket jelentősen meghaladták. A Berliner Stadtbank vezetői közül többeket felfüggesztettek beosztásukból, majd belső vizsgálat indult ellenük.¹⁷ Az ügyészség a nyomozást több alkalommal meghosszabbította, tekintettel arra, hogy az ügy egyre kiterjedtebbé vált, amit az is jelzett, hogy 1930 elejére a Berliner Bank több vezetőjét is vizsgálati fogságba helyezték.

¹⁶ Otto Fabian, aki ellenőrként felfedte a csalást, korábban Spandau kerületi önkormányzatánál volt alkalmazásban. In: Ludwig, i. m. 154.

¹⁷ Gäbel aus seiner Partei ausgeschlossen. *Berliner Lokalanzeiger*, 1929. okt. 9.; Auch Benecke unter Anklage. *Rote Fahne*, 1929. nov. 8.

A berlini városházán tapasztalható felfordulást csak növelte a főpolgármester amerikai távolléte. Böb a városi magisztrátusnak egyik Amerikából küldött táviratában az újságok híradásait csak választási manővernek nevezte, aminek nem kell nagy jelentőséget tulajdonítani. A sajtóban is megjelent távirat azonban olaj volt a tűzre. A lapokban egyre-másra jelentek meg írárok, amelyek a bundavásárlás körülményeit firtatták. Ismertté váltak olyan részletek, hogy a Böb által is említett jótékonykodás kétszáz márka erejéig a saját – igen szerény körülmények között élő – sógornői felé irányult, miként az is napvilágot látott, hogy nyolcszáz márkáért pedig festményt vásárolt egy „munkanélküli“ festőtől, amit a hivatali szobájában helyezett el.¹⁸ További furcsa történetek is lábra kaptak, köztük az is, hogy 1927-ben, amikor Max Liebermannnt Berlin díszpolgárává választották és Böb felkereste, hogy átnyújtsa neki az oklevelet, távozóban leakasztott a falról egy Liebermann-képet. Az elképedt festőnek a történet szerint a főpolgármester ezt mondta: „Nos, Liebermann úr, a város is tett önért valamit, most ön is tegyen a városért!”¹⁹ – majd távozott. Néhány nap elteltével a városháza kapott Liebermanntól egy 8000 márkás számlát, amit kénytelen-kelletlen kiegyenlítettek. Színes történetek kezdtek keringeni a főpolgármester fogyatékkal élő gyermekek javára tett Licht und Sonne nevű alapítványáról is, felróva, hogy azoknak a berlini vállalkozóknak, akik a város területén építési engedélyt kaptak, meghatározott összeggel hozzá kellett járulniuk az alapítvány működéséhez.²⁰

A főpolgármester Amerikából való visszaérkezése tehát nem sikerül valami fényesen. Ekkor mérte fel igazán a kialakult helyzet súlyosságát. Mégis egy hétnek kellett eltelnie, míg a nyilvánosság elé lépett. Nyilatkozatot jelentetett meg, amelyben csupán annyit ismert be, hogy nem járt el kellő körültekintéssel, de tagadta a jogi és erkölcsi felelősségét. Néhány városi rendezvényen ugyan találkozott a Sklarek fivérekkel, de állítása szerint nem került velük baráti viszonyba. A város és a Sklarek-vállalkozás között létrejött szerződések egyikét sem látta, és a cég pénzügyi helyzetéről sem volt tudomása.²¹ A helyze-

¹⁸ Uwe Rada: Bankenskandal macht Geschichte. Interview mit Cordula Ludwig. *Die Tageszeitung*, 2004. okt. 25.

¹⁹ Uwe Rada: Bankenskandal macht Geschichte. Interview mit Cordula Ludwig. *Die Tageszeitung*, 2004. okt. 25.

²⁰ Uwe Rada: Bankenskandal macht Geschichte. Interview mit Cordula Ludwig. *Die Tageszeitung*, 2004. okt. 25.

²¹ Heidrun Holzbach-Linsenmaier: Schöner Pelz, du gingst in Fransen. *Die Zeit*, 1992. dec. 18.

tét tisztázandó, fegyelmi eljárást kezdeményezett maga ellen, és annak lezárultáig szabadságolását kérte, a bundát pedig haladéktalanul visszaküldte a Sklarek cégnek.

A vizsgálóbizottság 1930 májusában fejezte be az eljárást, melyben arra a megállapításra jutott, hogy a főpolgármester nem tett eleget hivatali kötelezettségeinek, így méltatlanná vált a hivatalára. A bizottság tagjai a bundavásárlás ügyét különösen szigorúan ítélték meg. Indokolásukban nyomatékkal leszögezték, hogy a főpolgármesternek tisztában kellett lennie azzal, hogy a Sklarek cég milyen nevéstésesen alacsony árat kért a bundáért, azzal pedig különösen, hogy milyen szándékai lehettek a Sklarek fivéreknek az ilyen akcióval. Azt a feltételezést, hogy Böß tudott a kétes szerződésekről vagy elősegítette volna azok létrejöttét, a bizottság nem találta bizonyítottnak, ellenben felrótta neki a Schalldach által feltárt szabálytalanságok elkendőzését.²² Böß nem számolt ilyen súlyos elmarasztalással. Elhatározta, hogy nyugdíjba vonul. A fellebbviteli fórum később kevésbé súlyos megállapításokat tett. Hivatali vétség elkövetésére enyhítette a verdiktet, és a hivatalvesztés kiszabását pénzbüntetésre változtatta.²³ Mindez már nem változtatta meg Böß elhatározását, hogy visszavonul. Büntetőeljárást nem indítottak ellene.

A botrány megjelenítése a kommunista és a nemzetiszocialista sajtó felületein

A Sklarek fivérek letartóztatása után az eseményeket a nyilvánosság folyamatos érdeklődése kísérte. A városi képviselőtestület rendkívüli ülésén, melynek az egyre dagadó botrány volt a fő témája, az érdeklődők színültig megtöltötték a terem karzatait, egy tűt sem lehetett leejteni. Sokan arra panaszkodtak, hogy nem kaptak belépőkártyát az ülésre.²⁴ A politikai pártokhoz szorosabban kötődő médiumok mindegyike a politikai ellentáborhoz tartozó érintettek befeketézésére, gyalázására²⁵ és rajtuk keresztül az ellenlábás pártok lejáratására hasz-

²² Klein, i. m. 322.

²³ Heidrun Holzbach-Linsenmaier: Schöner Pelz, du gingst in Fransen. *Die Zeit*, 1992. dec. 18.

²⁴ Klein, i.m. 357-358.

²⁵ A botrány érintettjei közül jó néhányan büntető feljelentést tettek egyik-másik lap ellen, és több esetben sikerrel is jártak. Az egyik legismertebb üggyé a Brolat-per nőtte ki magát, amelynek az alapját a Rote Fahne azon írása képezte, amelyben a lap Fritz Brolatot, a berlini

nálta fel az ügyet. A kialakult politikai csatározás nem okozott meglepetést, ugyanis 1929 novemberében önkormányzati választásokat tartottak Németországban. Az újságolvasók érdeklődése nem lankadt, mivel a lapok minden nap újabb szenzációs részlettel álltak elő. Heteken keresztül írtak arról, hogy a Sklarek testvérek nem panaszkodhattak a vizsgálati fogság körülményeire, hiszen nem csupán a leveleiket tudták kijuttatni a Moabit²⁶ épületéből, hanem az ügyészégi nyomozás apró részletei is eljutottak hozzájuk, de nem kellett lemondaniuk egyebek mellett a kedvelt boraikról sem, mert a napi étrendjük korántsem a szokásos börtönkoszt volt.²⁷ Az ehhez hasonló hírek jócskán felborzolták az olvasói kedélyeket, mert az ügy felerősítette a hatalmas Sklarek-vagyon és a kezdődő gazdasági válság miatt süllyedő nívón élők közötti kontrasztot.

A skandallum főszereplőit érintő állandó támadásokban a kommunisták lapja, a Rote Fahne és a nemzetiszocialista Völkischer Beobachter jártak az élen. Mindkét újság már az első cikkekben óriási botrányként tálalta az esetet, holott akkor még keveset lehetett tudni róla. A Rote Fahne a Sklarek testvérek letartóztatása utáni napokban sietett leszögezni, hogy a kommunista párt az egyetlen a pártok között, amely nem érintett a botrányban. Ezt azonban a nyomozás hamarosan megcáfolta. Mindenesetre tény, hogy a két említett lap tartotta legtovább napirenden a témát, és hónapokon keresztül szinte napi rendszerességgel közöltek újabb és újabb részleteket az ügyről. Kivételt a Rote Fahne esetében azok a hosszabb-rövidebb időszakok jelentettek, amikor a lap be volt tiltva.

A kommunisták lapja a Sklarek ügyet a polgári pártok gyűjtőterének nevezte, amely közege tele van megvesztegetésre ácsingózó elemekkel. A városi képviselőtestület tagjait és a Berliner Stadtbank vezetőit szinte kivétel nélkül korrupt, pénzéhes tisztviselőkként írták le. A lap nyelvezetének nélkülözhetetlen

közlekedési vállalat igazgatóját, aki tanúként szerepelt a Sklarek-perben, gazembernek és tolvajnak nevezte. (vö. Das Urteil im Brolat-Prozeß. *Vorwärts*, 1930. júl. 4.) Arra is akadt példa, hogy a per egyik később passzív vesztegetés miatt elítélt szereplője Leo Sklareket jelentette fel becsületsértés miatt. Sklarek egyik vallomásában azt állította ugyanis, hogy Scholtz kerületi polgármester az egyik Sklarek-fogadáson vödörből itta a pezsgőt és leveses kanállal tömte magába a kaviárt. Végül a felek egyezséget kötöttek, Sklarek visszavonta az állítását, Scholtz pedig elállt a pertől. (vö. Sekt aus Kübeln. *Berliner Lokal-Anzeiger*, 1931. márc. 6.)

²⁶ 1881-től működő büntetésvégrehajtási intézet Berlin központjában, manapság 1100 személy befogadására alkalmas a vizsgálati fogság idejére.

²⁷ Sklarek lebte in Moabit wie'n Fürst. *Rote Fahne*, 1929. okt. 11.; Das fidele Sklarek-Gefängnis. *Völkischer Beobachter*, 1929. okt. 16.

része lett a „korrupció” kifejezés, ami hamarjában a legkülönfélébb szóösszetételekben bukkant fel. A lap közölte azt a gyanúját is, hogy a szociáldemokratákkal rokonszenvező rendőrség és ügyészség igyekszik majd eltussolni az ügyet, miközben újra és újra használták a „politikai korrupció” jelzős szerkezetet.²⁸ A Sklarek vállalkozást csak „tolvajcégnek” titulálták, ami kihasználta a városi vezetők pénzéhségét. A lap a felelősséget a főpolgármesterre és a város szociáldemokrata vezetőire hárította, akik lehetőséget biztosítottak a Sklarek testvéreknek, hogy százmilliókkal(!) megkárosítsák Berlint.²⁹ A tudósításaikban visszatérő elem volt a „rendszerhiba” emlegetése, utalva arra, hogy a szociáldemokraták valójában soha nem a munkások érdekeit védtek, s e helyett csupán pajzsként tolták őket maguk előtt. Maga a weimari rendszer, amely csak nevében köztársaság, igazából a császári önkényrendszer folytatása, mindössze a szociáldemokraták fedő sztorija. A Rote Fahne kezdeti magabiztossága átmenetileg alábbhagyott, amikor a nyomozás kiderítette, hogy az ügy bizonyos érintettjei a kommunista párt tagjai. Eleinte a lap védte az illető személyeket, és az ellenfelek választási propagandájának minősítette a híreket. Néhány nap múlva azonban taktikát váltott, és hírt adott arról, hogy a kommunista érintetteket kizárták a pártból.³⁰

A Rote Fahne lapjain publikált számos karikatúrán az ügybe belekeveredett személyek közül többeket sztereotip zsidó arcvonásokkal ábrázoltak,³¹ és a cikkek némelyikében a Sklarek család zsidó származását taglalva a zsidó jelző idézőjelbe került. A lap több alkalommal utalt arra az általa ellentmondásként kezelt tényre, hogy a Sklarek céghez kapcsolódó vizsgálatnak lettek népnemzeti (DNVP) kötődésű terheltei is. Egyes kijelentéseik alapján ezeket az embereket „dühös antiszemitáknak” titulálták, akik ennek dacára haszonnal kecsegtető gazdasági kapcsolatokat tartottak fenn a Sklarek céggel.³² A lap szerint azért fordulhatott ez elő, mert a szélsőjobb pártjai – a szociáldemokratákhoz hasonlóan – „kevésbé érzik a pénzt büdösnek, még ha az a zsidóktól is származik”.³³

²⁸ Justiz deckt Sklareks Magistratsfreunde. *Rote Fahne*, 1929. szept. 28.

²⁹ Berlin verliert über 300 Millionen. *Rote Fahne*, 1929. okt. 5.

³⁰ Ausschluß Degners. *Rote Fahne*, 1929. okt. 2.

³¹ *Rote Fahne*, 1929. okt. 3. és okt. 6.

³² A hasonló esetekről írta némi gúnnyal Carl von Ossietzy, hogy minden antiszemitának megvannak a maga zsidói, akiket nem enged bántani. (vö.: Carl von Ossietzky: Der geschundene Bär. *Die Weltbühne* 25 (1929) Nr.42, 575.)

³³ Schwarzweißrote Sklarek-Korruption. *Rote Fahne*, 1929. okt. 9.

Amikor két év nyomozás és ügyészségi vizsgálat után elkezdődött a büntetőper, a Rote Fahne tudósítói is ott ültek a nézők között a bírósági ülésteremben. A szerkesztőség ügyhöz való hozzáállása semmit sem változott, mivel azonban a lap egy újabb betiltás következtében 1931 őszen egy teljes hónapon át nem jelent meg, ezért úgy tűnhetett, mintha a per kezdeti fázisában elvesztették volna az érdeklődésüket. A tiltás feloldása után azonban újult erővel estek a per szereplőinek és rajtuk keresztül a politikai ellenfeleiknek. Megismétlődött az összes korábbi toposz, kiegészítve azzal az új elemmel, hogy immár bizonyítva látták a szociáldemokraták, a liberálisok és a népnemzetiek, illetve a nemzetiszocialisták egymásra találását és gazdasági összefonódását. A Rote Fahne számára éppen a Sklarek-ügy lett az iskolapéldája a kommunistákat kizáró német politikai elit összebörülésének. A lap hosszan idézett Max Sklarek egyik tárgyaláson tett vallomásából, amelyben a vádlott őszinte csodálkozásának adott hangot, amikor azon lamentált, „vajon miért éppen mi ülünk itt, amikor mások is éppen ezt csinálták”.³⁴ Az újság szerint ennek a cinkos összekacsintásnak részét képezte maga az igazságszolgáltatás is, hiszen a kiszabott büntetési tételeket – négy-négy év fegyház a Sklarek fivéreknek, tizenöt és négy hónap közötti börtön, pénzbüntetés és megrovás a többi kilenc személynek csalás, vesztegetés, okirat-hamisítás bűntette miatt – túlságosan enyhének találta. Véleményének megalapozottságát jó néhány olyan példával támasztotta alá, amikor bolti lopásokért a bíróság súlyosabb ítéleteket hozott.³⁵

A Völkischer Beobachter hasonló vehemenciával támadott, és az első cikktől kezdve pengette az antiszemita húrokat. Az újság támadókedvét csak növelte, hogy a botrány kipattanásának idején a politikai pártok már a helyhatósági választásokra készülődtek. Az NSDAP korábban nem tudott bekerülni a városi közgyűlésbe, és a Sklarek-skandallumot az égiek ajándékának tekintették. Mind a Völkischer Beobachter hasábjain, mind pedig az egyéb megjelenéseik alkalmával, legyen az nagygyűlés, plakát, szórólap, a friss korrupciós botrány szolgáltatva hívószavakat helyezték a középpontba, ugyanis sem a városi közgyűlésnek sem a Berliner Stadtbank vezetésének nem volt a náci párthoz kötődő tagja. A Völkischer Beobachter már az események kezdetekor leszögezte, hogy az NSDAP nem érintette a korrupciós botrányok. Sikeresen kötötte ösz-

³⁴ System Sklarek. *Rote Fahne*, 1932. júl. 2.

³⁵ 4 Jahre Zuchthaus für Sklareks. *Rote Fahne*, 1932. jún. 29.

sze a korrupció jelenségét a szociáldemokrata párttal és ezzel éveken át képes volt tematizálni a közbeszédet.

A lap a több alkalommal „külföldiként” említett Sklarek testvéreket cinikus módon úgy festette le, mint akik nem tettek egyebet, mint amihez egyébként is értenek. Textil-nagykereskedésüket a mögöttük álló szociáldemokraták korrupciós pocsolyájának nevezték, ahol ezúttal sem történt más, mint amit már megszokhattak tőlük. Amikor nyilvánosságra kerültek a Sklarek fivérek első kihallgatásáról készült jegyzőkönyvek egyes részletei, ahol a cégtulajdonosok azt állították, hogy a hamisított szerződésekről a bank vezetőinek tudomása volt, a *Völkischer Beobachter* megerősítve látta véleményét, miszerint a szociáldemokraták egy kiterjedt korrupciós hálót működtetnek zsidó pénzek felhasználásával, és ennek alapján Berlint a legkorruptabb városnak nevezték.³⁶ A botrány kiterjedtségét azzal igyekeztek alátámasztani, hogy 1700 érintett személyről beszéltek, és ezt a számot címlapon osztották meg az olvasókkal.³⁷ Az újság leginkább arra összpontosított, hogy minél több berlinivel hitesse el, hogy a baloldal, a zsidó gazdasági hatalom és a korrupció egy töről fakad. Hosszan ecsetelték a Sklarek család mindennapjait keretező luxus életkörülményeket, kihasználva azokat a széles körben ébredő zsigeri reakciókat, amelyeknek a korrupcióról szóló hírek ágyaznak meg, mikor arról hallani, hogy becsületes munka helyett a kapcsolati háló szövögetésével járó haszonszerzésből is fényűző módon meg lehet élni.

A nemzetiszocialisták nem bíztak abban, hogy a városi közgyűlés és a nyomozó hatóságok korrekt módon folytatják le a vizsgálatokat. A lap az olvasóit arra figyelmeztette, hogy a berlini köztisztviseltek, a rendőrség és az ügyészség tele vannak a baloldal által delegált és támogatott személyekkel, akiknek nem fűződik érdekük ahhoz, hogy ennek a kiterjedt korrupciós ügynek minden szálát felfejtsék.³⁸ Az idő előrehaladásával a politikának és a gazdaságnak ezt a hálószerű korrupt működését rávetítették az egész országra, és így az 1930. évi őszi parlamenti választások legfontosabb jelszavává a korrupció elleni harc

³⁶ Die korrupteste Kommune – die Hauptstadt der Republik. *Völkischer Beobachter*, 1929. okt. 6–7.

³⁷ 1700 von den Sklareks geschmierte Staats- und Kommunalbeamte. *Völkischer Beobachter*, 1929. okt. 10.

³⁸ Saubere oder korrupte Staatsverwaltung. *Völkischer Beobachter*, 1929. dec. 18.

vált.³⁹ A Sklarek-botrányra fel lehetett fűzni a berlini városháza és a birodalmi kormány minden hiányosságát, a botrány által generált közhangulat pedig alkalmasnak bizonyult a Völkischer Beobachter híreinek befogadására.

A lap számos esetben az olvasóközönség emlékezetébe idézte a weimari köztársaság időszakához köthető korábbi megvesztegetési ügyeket. Az írások rendre hangsúlyozták, hogy a sorozatos korrupciós ügyek a zsidó-marxista alapokon álló weimari rendszer természetes velejárói, és kiirtásuk csak a rendszer megszüntetésével képzelhető el.⁴⁰ A bírósági szakba érve a Völkischer Beobachter a bíróságot sem kímélte, és már a per kezdetén megelőlegezte az ítéletet. Azt a vádat fogalmazta meg ugyanis, hogy hasonlóan a korábbi eljárásokhoz, a bíróságot ezúttal sem az igazság kiderítése fogja vezérelni. Mivel az igazságszolgáltatás szervezetrendszere a politikának csupán bilincsbe zárt bokrétája, így a célja is csak a kenyéradóknak való megfelelés lehet. A „vörös ítélezés mocsarában”⁴¹ a vádló, a védő és a bíró is eljátssza a ráosztott szerepet, majd a nagyközönség megnyugtatóra az ügygel azonosítható néhány személy elítélése után véget vetnek a cirkusznak a korrupciót lehetővé tevő állapot feltárására irányuló kísérlet nélkül. A lap az ítélet kihirdetésekor bizonyítottan látta álláspontját. A kiszabott büntetést túlzóan enyhének találták, de leginkább a bíróság morális alkalmatlanságát és a „sebészi” beavatkozás szükségességét hangsúlyozták.⁴²

A szociáldemokrata és a liberális sajtó magatartása

A szociáldemokraták lapja, a Vorwärts kezdettől fogva igyekezett a pártot és a kiobbant korrupciós botrányt szétválasztani. A visszafogott címekkel és a jelzők halmozását nélkülöző írásaiban kezdetben azt hangsúlyozta, hogy a politikai ellenfelek és a sajtó túlzó módon kommentálják a fejleményeket és a Sklarek fivérek feltételezett bűnössége nem róható fel a város és a bank vezetésének. A károkozás sajtóban megjelent összegét fikciónak minősítették, hova-

³⁹ A párt egyik választási plakátján például egy horogkereszttel díszített törrel átszúrt kígyót lehetett látni, amelynek a homlokán egy Dávid-csillag volt, és a kígyó tekervényeiben olvasható volt a Sklarek név is. (vö. Klein, i.m. 360-361.)

⁴⁰ Die Sklareks, eine asiatische Horde auf märkischem Sand. *Völkischer Beobachter*, 1931. dec. 5.

⁴¹ Der Sumpf um die Sklareks. *Völkischer Beobachter*, 1929. dec. 3.

⁴² Je vier Jahre Zuchthaus. *Völkischer Beobachter*, 1929. jún. 28.

tovább arról írtak, hogy anyagi kár a várost valójában nem is érte.⁴³ A nyomozás előre haladtával és tapasztalva a laptársak lankadatlan figyelmét az ügy iránt, a *Vorwärts* taktikát váltott. Sokkal inkább olyan témákban születtek cikkek a lap hasábjain, amelyek a politikai ellenfelekhez köthető korrupciós ügyeket tárgyalták, ezekből pedig akadt jó néhány.

A Sklarek ügghöz kötődő írásokban a *Vorwärts* szerkesztősége a szociáldemokrata kötődésű személyek felelősségét megpróbálta kisebbiteni, míg a többiek magatartását hosszasan elemezték. Amikor a sajtóban megjelent a már említett „ruhalista”, a *Vorwärts* oldalain a kommunista és a népnemzeti kötődésű személyek érintettségéről teljes hasábokon át lehetett olvasni, míg a főpolgármesterről és a képviselőtestület szociáldemokrata tagjairól említést sem tettek.⁴⁴ A perről szóló tudósítások során a Sklarek fivérekre és a politikai ellentábor szimbolizáló személyekre összpontosítottak. A város vezetőinek felelőségét csupán annyiban vélték megtalálni, hogy a szükséges ellenőrzéseket nem folytatták le, a szociáldemokrata párt morális felelősségét pedig azok után, hogy a párt az érintett önkormányzati tisztségviselőket kizárta, már fel sem vetették. A lap írásában határozottan visszautasította a szélsőbal- és jobboldali sajtó által sokszor felemlített rendszerhibát. Ellenkezőleg, olvasatában a Sklarek ügy éppen arra volt példa, hogy a weimari rendszer képes a korrupciós eseteket kiszűrni és feltárni. Megvesztegetési ügyek mindig is voltak, a dolog természetéből kifolyólag magát a korrupció jelenségét így nem lehet egyetlen politikai rendszer sajátjaként leírni.⁴⁵ A lap a bíróság ítéletét elemző írásában pedig arra a tényre mutatott rá, hogy a korábban hasonló büntető ügyekben hozott ítéletekkel összehasonlítva a Sklarek fivérek szigorú büntetést kaptak. Az eljárás alá vont, illetve a bűnösnek talált személyek szokatlanul nagy száma is az igazságszolgáltatás szakmailag korrekt és az anyagi jogi igazság kiderítésére irányuló erőfeszítéseit támasztották alá.⁴⁶

A vezető liberális napilapok, a *Berliner Tageblatt* és különösen a *Vossische Zeitung* is követték a kibontakozó skandallumot, de nem vált olyan meghatározó témává számukra, mint a korábban említett újságok esetében. Többnyire kerültek a hangzatos szalagcímekek, és jobbára a belső oldalakon hozták a Sklarek ügy részleteit. A *Berliner Tageblatt* botránypsichózisnak írta le azt az

⁴³ Presseskandal in Berlin. *Vorwärts*, 1929. okt. 9.

⁴⁴ Die Liste. *Vorwärts*, 1929. okt. 11.

⁴⁵ Sklarek. *Vorwärts*, 1932. jún. 28.

⁴⁶ Sklareks. *Vorwärts*, 1932. jún. 29.

egyébként Berlinhez méltatlan jelenséget, amely egyre hisztérikusabban követelte az újabb és újabb érintettek felmutatását. A lap jelezte, hogy ez a fajta verseny nincsen ínyére, és olvasói számára a Sklarek testvérek származása kapcsán is inkább azok szerény kulturális háttéréről értekezett, megjegyezve, hogy ez az újjgazdagok egyik sajátos ismertetőjegye.⁴⁷ A *Vossische Zeitung* pedig több írásában arra mutatott rá, milyen káros következményei vannak annak, ha a politikai pártok egy bűncselekménygyanús ügyet a sajtó segítségével politikai botrányvá dagasztanak.

A cikkek alapjául általában a nyomozó hatóság közleményei szolgáltak, amelyek sok esetben kommentár nélkül jelentek meg. Ha szerkesztőségi véleményt fogalmaztak is meg, azt minden esetben nagyon óvatosan tették. Az egyre több részletében feltárulkozó ügy azonban arra sarkallta a *Vossische Zeitung*ot, hogy alkalmanként kritikus hangot üssön meg. A kritika a Sklarek testvéreken kívül a városi önkormányzat és cégeinek működése ellen irányult, firtatva azt a kérdést, vajon hogyan volt lehetséges az ellenőrzés tartós mellőzése. A kontroll hiánya, illetve az abból levezethető következtetések azonban nem vezettek el odáig, hogy a lap a korrupciós ügy forrásaként a weimari politikai rendszer bűnös voltára mutasson rá.⁴⁸ A történetekre inkább pénzügyi botrányként tekintett, mintsem politikai töltetű jelenségként. Azt ugyan elismerte, hogy soha korábban ilyen hatalmas összeget érintő korrupciós ügy nem került elő a weimari köztársaság fennállása alatt, de az ügy politikához fűződő kapcsolatát nem tartotta meghatározónak. A Sklarek affér mellett más korrupciós ügyeket is tárgyaltak, és bizony nem minden alkalommal olyan visszafogottan, mint a Sklarek ügy esetében. A Raiffeisen Bank körül kialakult botrányról, amely a bank tiltott spekulációs ügyletei miatt robbant ki, és főként a konzervatív német sajtó jelentős részét irányító Alfred Hugenberggel hozták összefüggésbe, sokkal tágabb terjedelemben számoltak be. A Sklarek testvérek kapcsán a *Vossische Zeitung* inkább arról értekezett, hogy mennyire árt Németország külföldi megítélésének a korrupciós skandallum német sajtó általi kezelése.⁴⁹

⁴⁷ Spiel mit der Eitelkeit. Wie die Sklareks wurden. *Berliner Tageblatt*, 1929. szept. 27. és Böss informiert sich. *Berliner Tageblatt*, 1929. nov. 2.

⁴⁸ Die Schuld am Sklarek-Skandal. *Vossische Zeitung*, 1929. okt. 3.; Die deutschnationalen Freunde. *Vossische Zeitung*, 1929. okt. 10.; Die Liste der Freunde. *Vossische Zeitung*, 1931. okt. 12.

⁴⁹ Korruptions-Psychose. *Vossische Zeitung*, 1931. febr. 24.

A Sklarek perben hozott ítélet kihirdetésekor azonban szokatlanul éles hangot ütött meg a *Vossische Zeitung*, amikor kulturális háttér és belső tartás nélküli, képzettség és műveltség híján való, a világos értékrendet nélkülöző kismemberek döntéshozói szerepkörbe kerülésének veszélyeiről és következményeiről írt. Megítélése szerint a munkásszarmazás, a szerény anyagi körülmények ugyan nem lehetnek akadályai a fontos tisztségek betöltésének, de csak abban az esetben, ha mindez jellemzilárdsággal, morális tartással és tudásvággyal párosul.⁵⁰ Ezzel a kritikai hangvétellel a lap a szociáldemokraták rossz belső kiválasztási gyakorlatát vette célba. Más ügyek kapcsán a *Vossische Zeitung* már korábban is utalt arra, hogy a szociáldemokraták egyre gyengébb választási eredményeiért részben a párt személyzeti politikája tehető felelőssé, hiszen a politikusi erények nem helyettesíthetők csupán kapcsolattal és tapasztalattal. A politikai közösség mögött álló gazdasági háló pedig elengedhetetlenül fontos, mindazonáltal a gazdaság szereplői nem helyettesíthetik a politikusokat.

1932-ben két parlamenti választást is tartottak Németországban. Az első júliusban egy hónappal a Sklarek ügyben kihirdetett ítélet után az NSDAP annyi mandátumot szerzett, mint amennyit korábban még soha sem. Egy esztendőnek sem kellett eltelnie, és már hatalmi pozícióból, a nemzetiszocialisták irányította ügyészség újra vizsgálni kezdte a Sklarek fivérek ügyét. Az elítéltek között voltak olyanok, akik már letöltötték a kiszabott büntetést, de voltak olyanok is, akik a nemzetiszocialista hatalomátvétel napjaiban is valamelyik büntetésvégrehajtási intézetben ültek. Érdekes módon a hatóságok a Sklarek testvérek aktái iránt nem mutattak érdeklődést, Böft azonban kilenc hónapon át vizsgálati fogságban tartották. Az új eljárást, amely bírói szakba nem került, koránt sem kísérte nagy felhajtás. A Berlinbe látogató turistáknak így le kellett mondaniuk egy attrakcióról, ugyanis az egyik anekdota szerint a per folyása alatt az idegenvezetők „hétfőn múzeumok, kedden Sanssouci, szerdán Sklarek-per” szlogennel csábították a potenciális vendégeket.⁵¹ Böft 1934-ben elengedték, Münchenbe költözött, és a várostól nem messze telepedett le, ahol egészen 1946-ban bekövetkezett haláláig élt.

⁵⁰ Vier Jahre Zuchthaus für Sklareks. *Vossische Zeitung*, 1932. jún. 28.

⁵¹ Klein, i. m. 359.

IRODALOM

- GOLDSTEIN, Moritz (2012): "Künden, was geschieht...": Berlin der Weimarer Republik
Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH&Co. KG.
- KLEIN, Annika (2014): *Korruption und Korruptionsskandale in der Weimarer Republik. Schriften zur politischen Kommunikation, Band 16.* Göttingen: V&R unipress.
- LUDWIG, Cordula (1998): *Korruption und Nationalsozialismus in Berlin 1924–1934.* Frankfurt am Main: Lang Verlag.
- LUDWIG, Cordula (2004): Déjà-vu im Abgeordnetenhaus. *Die Welt*, 2004. február 22.
- MAUS, Christian (2013): *Der ordentliche Professor und sein Gehalt. Die Rechtsstellung der juristischen Ordinarien an den Universitäten Berlin und Bonn zwischen 1810 und 1945 unter besonderer Berücksichtigung der Einkommensverhältnisse.* Bonn University Press at V&R unipress.
- OSSIETZY, Carl von (1929): Der geschundene Bär. *Die Weltbühne* 25 (1929) Nr.42, 573–577.

Berliner Lokal-Anzeiger

Berliner Tageblatt

Die Tageszeitung

Die Welt

Die Zeit

Rote Fahne

Vorwärts

Vossische Zeitung

Völkischer Beobachter